

Fig. 1. Linköpingsrelikvaret. Dep. i Linköpings domkyrkomuseum, inv. nr SHM 3920:6. Foto © författaren.

The reliquary from Linköping. Now in the Diocesan Museum of Linköping Cathedral, Sweden.

Ett ”väl utsmyckat skrin” för Katarina av Vadstena?

En omtolkning av det broderade relikvaret i Linköpings domkyrkomuseum

Eva Lindqvist Sandgren

Title A “well adorned shrine” for St Katarina of Vadstena? A reinterpretation of the embroidered reliquary in Linköping Diocesan Museum

Abstract This article discusses an embroidered skull reliquary in the keeping of Linköping Cathedral’s Diocesan Museum in Sweden. It is one of four still extant similar reliquaries from Vadstena Abbey. The reliquary has previously been examined by Agnes Branting & Andreas Lindblom (*Medeltida vävnader och broderier i Sverige* 1928) and later discussed by Axel L. Romdahl in *Fornvännen* (1929) as well as by Carl R. af Ugglas (1935). In 2001, Inger Estham described it in a publication on textile objects in Linköping Cathedral and suggested that it was made for the feast of the translation of Bishop Nils Hermansson in 1515. A renewed analysis of the reliquary, which takes the embroidery techniques, the loss of ornaments and the iconography into consideration, supports the assumed provenance from Vadstena Abbey. The hitherto unnoticed decoration on the lid, in the shape of a typical Birgittine nun’s crown, suggests that the relics belonged to someone in the Birgittine context. Based on this observation, together with an iconographical and stylistic analysis, this article argues for a rejection of the connection between the reliquary and the translation of Bishop Nils Hermansson. It is further suggested that the dating of the reliquary must be adjusted to a time not later than the translation feast of Katarina of Vadstena in 1489, and that it might even have originally been made to encase her skull.

Keywords Vadstena Abbey, Reliquary, Medieval Embroidery, Pictorial Program, Medieval Spirituality, Birgittine Spirituality, Saint Birgitta, Saint Katarina, Book Illumination, Mediaeval Iconography

Author Associate prof./senior lecturer and researcher, Dept. of Art History, Uppsala University.

Email eva.sandgren@konstvet.uu.se

ICONOGRAPHISK POST

NORDISK TIDSKRIFT FÖR BILDTOLKNING • NORDIC REVIEW OF ICONOGRAPHY

NR 1/2, 2018, PP. 40–54. ISSN 2323-5586

Broderade relikvarier

Vadstena kloster stängdes hösten 1595. I samband med stängningen upprättade notarierna en lång inventarielista.¹ En bit ned på listan nämns fem relikvarier på fot. Pla-

ceringen på listan antyder att de inte var gjorda av ädelmetaller, eftersom sådana dyrbarheter normalt sett placerades överst på den typen av listor.² I klostret fanns inte mindre än fem sådana relikvarier.³ Fyra av

Fig. 2. De tre broderade Vadstenarelikvarierna på fot (inv. nr SHM 349:1–3). Relikaskarna låg i den heliga Birgittas stora relikskrin – ursprungligen troligen tillverkat i Vadstena, klätt med röd sammet – när det återbördades till Sverige som krigsbyte från Polen 1656. Den lila asken fick en ny fot på 1700-talet och endast en av askarna har kvar sitt lock. Insriptionen på den röda asken lyder: Detta huvud tillhör en helig martyr som var bland S Gereon martyrens kamrater (Istud capud est vnnis sancti martiris qui fuit de co[n]sociis gereonis mertiris). Texten på den gröna asken är ett citat ur den birgittinska liturgin men nämmer ingen individ. Foto © författaren.

de fem Vadstenarelikvarierna går att följa ända fram till idag. Tre av dem hör sedan 1700-talets början till statens historiska samlingar, nu i Historiska museet i Stockholm (SHM 349:1–3, fig. 2). Dessa tre broderade relikvarier förvarades i det röda relikskrinet av sammet (nu i Vadstena) när det kom tillbaka till Sverige efter en drygt femtioårig vistelse i Polen under första halvan av 1600-talet.⁴ Ett av de fem relikvarierna från 1595 års lista förefaller ha försvunnit därefter, medan ett av dem med stor sannolikhet är identiskt med det broderade relikvarium på fot som sedan åtminstone slutet på 1600-talet, hör till Linköpings domkyrka.⁵ Det är det sistnämnda relikvariet som denna artikel ger en ny tolkning (SHM 3920:6, figs. 1, 3, 4 och 5).

Det broderade Linköpingsrelikvariet studerades av Agnes Branting & Andreas Lindblom i *Medeltida broderier och vävnader i Sverige* (1928).⁶ Askens förlorade runda ornament uppmärksammades av Axel L. Romdahl i *Fornvännen* 1929 och Carl af Ugglas i *Nationalmusei årsbok* 1935. Båda herrarna satte askens försvunna större ornament i förbindelse med Linköpingsmitran (fig. 6, SHM 3920:1).⁷ Inte förrän 2001 diskuterades asken igen. Då behandlade Inger Estham relikvariet i *Linköpings domkyrka, Inredning och inventarier*.⁸ Var-

ken Romdahl, af Ugglas eller Branting & Lindblom lanserade någon teori om till vilket specifikt ändamål eller vilka relikvarier som förärats denna ovanliga ask. Estham däremot presenterade idén att den skapats till Linköpingsbiskopen Nils Hermanssons skrinläggning 1515.⁹ Esthams datering och attribuering kan emellertid starkt ifrågasättas utifrån både ikonografiska och stilistiska aspekter, baserade på en förnyad textvetenskaplig undersökning.¹⁰ Istället för att förknippas med en biskop bör dess ursprungliga innehåll snarare ha varit förknippat med någon som kan ha burit eller betecknats av en birgittinsk nunnekrona.

Linköpingsrelikvariet

Relikaskens stomme är av trä och gjord som en så kallad svepask, samt försedd med ett lock. Den sammanlagda höjden är ca 39 cm. Svepasken mäter ungefär 23 cm i diameter medan lockets diameter är 25 cm och 5 cm högt. Den är dock inte helt cylindrisk utan lite lätt oval, vilket är passande för ett skallrelikvarium.¹¹ Den rundsnidade foten har en diameter på ca 22 cm. Hela ytan på asken är klädd av textil, huvudsakligen i form av silkesbroderier. Trots att vissa partier har blekts och vissa ytor är nötta ger relikvariet ett färgstarkt intryck. Tillammans med framskymtande underlags-

The three embroidered reliquaries from Vadstena (inv. nr SHM 349:1–3). The reliquaries were placed in St Birgitta's large red velvet reliquary – originally probably made in Vadstena – when it was brought back to Sweden from Poland in 1656. Only one of them has a preserved lid. A new foot was made for the violet case in the 18th century. The inscription on the red case tells us that "this head belongs to a holy martyr who was one of the friends of St Gereon the martyr". The text on the green case is a quote from the Birgittine liturgy, but mentions no individual.

lärfvt vittnar ett stort antal kvarlämnade stygnrester om att asken har varit försedd med en mängd applicerade ornament i olika storlek och format. Det innebär att den släta tätt broderade och flerfärgade ytan på asken egentligen bara utgjorde själva underlaget för det som sedan dekorerades med en stor mängd fastsydda ornament av guld, silver, pärlor m.m.

Askens ornamentik

Relikasken domineras av släta fält broderade i grönt, blått och rött. Den helt dominerande broderitekniken är yttäckande klyvsöm, men läggsöm och plattsöm förekommer på foten och kuppans undersida. Både foten och locket har delats in i tårtbitsliknande fält i alternerande färger. Även undersidan av kuppan har en liknande fältindelning, men utan färgväxling. Asken har en grundläggande uppdelning i gröna och blå färgfält, upptill respektive nedtill om den röda rankan som går i bøljan- de vågor runt asken (figs. 1, 3 och 4). Från rankan löper det ut sex större runda ornament som skjuter ut omväxlande uppåt och nedåt allteftersom rankan vindlar sig fram. De applicerade ornamenten är borta men har lämnat efter sig sex vita rundlar som avslöjar den obroderade linnelärften. De sex rundlarnas ytterkanter har prytt av olika växtornament, exempelvis eklöv, vinlöv och liljor. På den röda och drygt centimeterbredda rankan sitter idag ett antal centimeterstora vita pergamentrundlar, fästa med gult silke. Gula silkestrådar utmed hela rankan tyder på att rundlarna varit underlag för stenar eller större pärlor.

Man har framhävt och kontrasterat den ljusa färgen på dem mot den röda rankan, med hjälp av de små pergamentrundlarna. På kuppans blå och gröna bakgrundsfält ses även parvis placerade mörkare runda partier med gula fäststygn i kanterna. Spåren tyder på att de saknade ornamenten här varit genomskinliga eller genombrutna, så att bakgrundsfärgen lyst igenom. En annan typ av ornament, som till viss del finns kvar, är förgyllda silverströningar [ströning: dekorativt ornament i metall, tunt beslag]. De runda knappt halvcentimeterstora metallornamenten är dels fästa i rader på foten som avgränsning av de olika färgfälten, dels placerade i cirklar omgivna av plattsömsbroderier. De nu mörka oxiderade ströningarna har sytts fast med röd tråd, vilket antyder att de en gång glimmat av guld.

Längs med kuppans nederkant sitter ett blekt rosa sidenband. Eftersom tråden som använts för att både sy fast det röda bandet och sy ihop tygskarven på kuppans undersida är röd, kan vi sluta oss till att både bandet och tyget på kuppans undersida ursprungligen varit rött.¹² Längs med det röda bandets underkant avslöjar en tunn metallvajer med öglor på att sex nedhängande ornament också prytt asken. Det röda bandet har även rester av fästtrådar, placerade så att kvadratiska ornament passar in mellan dem. Mörka skuggor av samma format syns även på fotens blå och gröna broderade fält.

Fotens ovansida och kuppans undersida har broderier i plattsöm som formar rundlar och påfågelsfjädrar samt stjärnliknan-

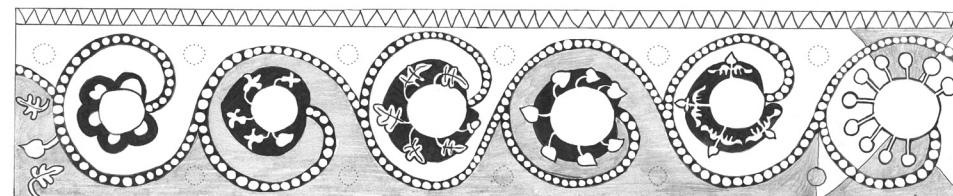

Fig. 3. Skiss över den ornamenterade rankan på relikvariets ask. I överkanten ses trekanterna som formar strålar. De symmetriskt placerade streckade rundlarna anger placeringen av ornament som gått förlorade. Till höger ses asymmetrin som uppstod vid skarvningen.

Teckning © Ingela Wablberg. Ej skalenlig skiss.

Sketch of the ornamental tendril on the reliquary's upper case. Along the upper edge are the wedges that create rays. The symmetrically arranged dotted roundels mark now lost decorations. The right side displays the asymmetry created at the joint.

Fig. 4. Det broderade Linköpingsrelikvariet med tillhörande lock. Trästommen är helt överdragen med broderi som varit prytt med applicerade ornament. Det röda vertikala bandet på kuppan markerar sammanfogningskarven. Det beige bandet i nederkanten av asken har varit rött, liksom det ringkorsformande bandet på locket. De vita fälten har prytt av emaljer och sötvattenpärlor. Foto © författaren.

The embroidered reliquary from Linköping with its lid. The wooden structure is covered completely with embroidered textiles to which decorative objects were once applied. The vertical red ribbon on the case marks the joint. The beige ribbon along the lower edge was once red, as was the ringcross shaped ribbon on top of the lid. The white areas were decorated with enamels and freshwater pearls.

de ornament. Medan fotens åtta färgfält indelas med rader av små ströningar är de fem fälten på kuppans undersida indelad med snedställda rader av broderade kvadrater. Deras uppställning efterliknar i viss mån de förlorade kvadratiska ornamenten på foten. Fotens fält har fyra ornament vardera (förutom raderna av ströningar): ett i mitten av vardera rundeln, och de tre diagonalställda kvadratiska ornamenten vid ytterkanten. Ytan under kuppan är däremot indelad i fem fält och i tre av dem har man broderat en större påfågelsfäder som omges av fjäderliknande mindre blad. I de båda andra fälten ses dels en sexbladig ros med vita, blå och gröna kronblad, dels en åttauddig stjärna med fyra vita, två gröna och två blå uddar placerade parvis. Från rosen skjuter ut sex symmetriskt placerade stänglar av påfågelsfjädrar, i blått, vitt och grönt. Även skaftet på relikvariet är täckt av textil, dels guldmönstrad röd sammet och dels yttäckande klyvsömsbroderier. Där används även olika band och flätor för att täcka skarvarna mellan de olika delarna. Mitt på den diagonalrandiga noden sitter dessutom likadana små ströningar som på foten.

Askens övre kant döljs när locket är på. Längs med denna kant går en broderad röd bård med nedåtriktade trekanter i grönt och orange. Trekanternas spetsar bildar kontrasterande strålar mot den röda bakgrundsåbården. Stygnen är riktade så att lystern framhävs, längs med formen på ”strålarna”. Brodösorna har varierat stygnriktningen på klyvsömmen så att stygnen bildar trianglar eller prismor. Ef-

fekten av de i olika riktning lagda stygnen framhävs ytterligare i det här fallet av att relikvariet är ett rundat föremål. När det vrids i ljuset förstärks de prismatiska effekterna på ett mycket raffinerat sätt. Detta är ett genomgående drag i klyvsömmen på hela relikvariet och i fler av Vadstenanunnornas arbeten.¹³

Att kuppans sex stora ornament har varit heltäckande, eftersom de partierna lämnar lärften synlig idag, nämndes ovan. Vart och ett har omgetts av broderade mindre ornament som varit täckta av sötvattenspärlor och inramade med kontur av metalltråd. Enstaka kvarlämnade små pärlor vittnar om vilka ytor som varit pärltäckta. De tidigare pärltäckta ytorna har genomgående vit linnebotten. Det första stora ornamentet (räknat från vänster mot höger från sammanfogningsskarven) har en yttre dekor av fem pärltäckta lobar (figs. 3–4). På det andra består decorationen av fem liljor, det tredje har fem fembladiga löv, det fjärde sju hjärtformade blad, det femte fyra klivna akantusblad med hjärtformad mitt och det sjätte pryds av tio cirklar på korta skaft. Dessa sex runda ornament och några av de på lockets sarg, diskuterades av Axel L. Romdahl 1929. Han menade att relikvariet troligen pryts av samma typ av runda emaljplattor som Kettil Karlssons (Vasa) mitra (SHM 3920:1), se fig. 6.¹⁴ Romdahl identifierade tre huvudsakliga format på mitrans runda emaljer. Ett format stämde överens med de sex stora ornamenten på asken (5 cm diameter) och ett annat format stämde med vissa av ornamenten på lockets sarg (3,4 cm diameter).¹⁵

Fig. 5. Locket till det broderade relikvariet är uppdelat i åtta fält i rött, blått och grönt. Det beige band som formar ringkorset/den birgittinska nunnekronan har en gång varit rött och täckt av gyllene silverbleck. Rester av ett oxiderat silverbleck sitter kvar intill knopphålet i mitten på locket. Ringkorsets skärningspunkter har haft något större förgyllda ornament. De vita ytorna har varit täckta av emaljer och sötvattenspärlor. Längs med ytterkanten sitter band och flätor för att täcka den yta som uppstod när asken utökades. Foto © författaren.

The lid of the reliquary is divided in eight fields in red, blue and green. The ribbon in beige creating the ring cross/nun's crown was once red and covered with golden silver plates. A fragment of one of these plates is still in place, close to the central hole. There were probably some larger golden ornaments at the intersection of the ring cross. The white areas were covered with enamels and freshwater pearls.

Det är tydligt att både kuppan och locket har skarvats under medeltiden. På kuppan märks det genom att färgsymmetrin plötsligt upphör intill skarven. Rankorna på ömse sidor av skarven passar inte ihop och trekantsbården i askens överkant stämmer inte heller överens. På lockets ovansida har man utökat diametern genom att lägga till flerdubbla flätband längsmed ytterkanten. Dess sarg har skarvats genom att lägga till en bit av samma röda sammet som på skaftet, ett (pärltäckt) flätornament samt fem runda silverströningar. När relikvariet konserverades 1979 tog man av texti-

lierna för att släta ut dem och återmonterade dem sedan. Konserveringsrapporten nämner inget om att även svepasken skulle vara skarvad, men beklagligt nog dokumenterades inte det avklädda kärlet med foton.¹⁶

Kronan på locket

Locket är i likhet med kuppan täckt av slät klyvsöm (fig. 5). Det är uppdelat i fyra kvartscirklar med vardera ett rött fält tillsammans med ett blått eller grönt fält. De båda blå och gröna fälten står mittemot varandra. Vart och ett av de kvartscirkelfor-

made fälten pryds av pärlbroderade franska liljor och eklöv, placerade i grupper om tre eller fyra i varje kvartscirkel. Löven utgår från ett runt mindre ornament (ca 2 cm) som varit yttäckande. Ett rött band av samma typ som på kuppans nedre kant löper runt lockets ytterkant och definierar kvartscirklarna. Sidenbandet formar ett ringkors som täcker locket.

På lockets röda ringkors sitter en mängd korta trådrester. Deras placering utmed bandets kanter avslöjar att samma typ av kvadratiska förgyllda silverbleck som på foten har suttit här. De har varit placerade tätt utmed hela bandet. Här och där sitter det till och med kvar rester av de bortbrutna silverblecken. Enligt ett beslut i domkyrkorådet plockades silverblecken bort för att säljas 1779, men lyckligtvis finns några kvar i domkyrkans samlingar.¹⁷ Med hjälp av dem kan man till och med se var vissa bleck suttit på locket. Metallornamenten på det röda sidenbandet har således format ett gyllene ringkors. I ringkorsets skärningspunkter är det emellertid ett större avstånd mellan fäststygnen än för övrigt, och dessutom enstaka rester kvar av en annan typ av metallornament som varit lite större. Mitt på locket finns dessutom ett hål som vittnar om att det funnits någon form av knapp för att lyfta av locket med. Det förgyllda röda ringkorset och de fem större ornamenten på locket har format en typiskt birgittinsk nunnekrona.

Relikaskens ikonografiska budskap

De figurativa framställningar som troligtvis pryddes de förlorade emaljplattorna på

kuppan, har försvunnit från relikasken, men kvar finns ornamentiken.¹⁸ Förutom påfågelsymboliken har de broderande Vadstenanunnorna använt stjärnor, rosor och de populära franska liljorna, blandade med eklöv och ekollon. Blandningen är särskilt tydlig på lockets ovansida (fig. 5). I två av de fyra fälten ses fyra franska liljor skjuta ut från det förlorade runda ornamentet medan det i de båda andra fälten är tre utskjutande blad, varav det ena är ett eklöv istället för fransk lilja. Eklöv och ekollon är också broderade på askens utsida, bland annat vid skarven. I det birgittinska bokmåleriet och broderikonsten är eklöv och ekollon ganska vanliga dekor-element. I Birgittas uppenbarelser omtalas inte eken specifikt, men däremot stora och starka träd. I den nordiska kontexten leder tanken lätt till just den solida eken. I den svenska medeltidskonsten är inslag av eklöv/ollon vanliga och man ska kanske inte dra för stora symboliska växlar på det. Ek var ett vanligt träd i stora delar av landet och den var betydelsefull sedan urminnes tider, både som livskraft/styrkesymbol och i kraft av de nyttiga ollonen och virket. Ett annat återkommande dekorinslag i Vadstenamaterialet är hjärtan. Det förekommer både i marginaldekorer i handskrifterna och i textilierna.¹⁹ På relikasken omges det ena ornamentet i den röda slingan av hjärtformade små löv. I de flikiga bladen till vänster om den eklövsdekorerade rundeln sitter ett litet hjärta. Ytterligare ett litet pärlbroderat hjärta har placerats i det iskarvade stycket på kuppan, mellan två eklöv.

Rosen och stjärnan är vanliga dekorativa inslag både i den allmänna medeltidskonsten och i den birgittinska bildvärlden. På relikvariet har de inte samma framträdande roll som i vissa andra föremål från Vadstena, men på kuppans undersida upp-tar de var sitt fält. I den birgittinska kontexten syftar rosen på den heliga Birgitta som i till exempel hymnen ”Rosa rorans bonitatem...” på samma sätt som stjärnan syftar på jungfru Maria, ”Ave, maris stella...”. I det birgittinska sammanhanget är Maria och Birgitta mycket nära förknippade med varandra. Birgitta är den som pekar på och följer Maria.

Ytterligare ett nämnt dekorinslag på asken är påfågelsfjädrarna. I medeltidskonsten brukar de syfta på Kristi uppståndelse. I detta sammanhang, tillsammans med rosen och stjärnan, skapas en birgittinsk trio: heliga Birgitta, jungfru Maria och Jesus Kristus. Med hjälp av de enkla och i sig vanliga dekormotiven skapas en tydlig birgittinsk referens genom ornamentikens sammansättning.

Från biskop Nils till saliga Katarina

När Branting och Lindblom på 1920-talet diskuterade relikvariet uppfattade de dess forna glans och placerade den i tiden omkring 1400-talets mitt.²⁰ Romdahl konstaterade samtidigt att den hade stilistiskt ålderdomliga drag jämfört med de tre yngre men till formen liknande relikaskarna i SHM. Han ville inte placera Linköpingsasken i samma tid som de tre askarna i SHM, dvs omkring 1500. Istället gjorde Romdahl, som nämnt, kopplingen

till Linköpingsbiskopen Kettel Karlsson (Vasa, 1459–65) och hans mitra (fig. 6) och ville se en viss samtidighet mellan föremålen. Emaljerna var det som förenade dem. Carl R. af Ugglas gick några få år senare på Romdahls linje då han kommenterade relikvariet i samband med Linköpingsmitran och ansåg asken vara från 1460-talet.

När relikasken konserverades 1979–81 upptäcktes en pergamentslapp som stoppning mellan tyget och träet på ovansidan av relikvariets fot. Texten analyserades av paleografisk expertis och kom fram till att fragmentet var skrivet senast 1466. Fram tills dess hade det varit en del av en kassabok i klostret, och därefter tog man en ny bok i bruk och kunde kassera den gamla.²¹ Det innebär att lappen kommit till användning som stoppning någon gång efter 1466. Romdahl och af Ugglas kände givetvis inte till fragmentet, men landade ändå i ”rätt” period med sina dateringsförsök till strax efter mitten av 1400-talet. Inger Estham diskuterade inte asken utifrån stilistiska kriterier 2001. Den stora stilavvikelsen jämfört med de tre askarna i SHM berör hon inte. Hon sökte istället efter ett medeltida tillfälle i Linköpingskatedralens historia då asken kunde ha använts. Den enda händelse för vilket en så påkostad relikask kunde ha kommit till användning där var enligt hennes uppfattning skrinläggningsfesten för Nils Hermansson 1515. I likhet med Branting & Lindblom, Romdahl och af Ugglas anser jag det problematiskt att placera relikasken i samma tid som de tre andra relikaskarna på fot.²² De askarna hör stilistiskt hemma i det tidiga 1500-talet.²³

Fig. 6. Linköpingsbiskopen Kettel Karlssons (Vasa, 1459–65) mitra. Vissa av de runda emaljerna passas enligt Axel Romdahl i formatet in på en del av det broderade Linköpingsrelikvariets förlorade ornament. Bilden visar mitrans framsida, utan nackband. Inv.nr SHM 3920:1. Foto © författaren.

The mitre of the Bishop of Linköping Kettel Karlsson (Vasa, 1459–65). Some of the round enamels fit in format with a number of the reliquary's lost ornaments, according to Axel Romdahl (1929). The image shows the front side of the mitre, without the nape bands.

Det medeltida Sveriges största fest ägde rum i samband med skrinläggningsfesten för heliga Birgittas dotter Katarina i Vadstena 1489. Då skrevs en detaljerad redogörelse för både förberedelserna och för de stora festligheterna av en av klosterbröderna. I berättelsen finns ett avsnitt som skildrar när man tog upp Katarinas ben ur graven i kyrkan. Det första som togs upp

var hennes skalle. Den lades i ett för ändamålet "väl utsmyckat skrin".²⁴ Nästa kärl som nämns var av kristall, guld och silver.²⁵ Liksom i inventariet 1595, var det tydligen viktigt att uppge när/om det förekom ädelmetaller. När det gäller Katarinas skallrelikvarium sägs alltså inget om materialet, bara att det var rikt smyckat. Relikvariet i Linköping skulle med sin forna glans i allra

högsta grad passa mycket bra in på karaktärstiken "väl utsmyckat skrin" och dessutom är det ett huvudrelikvarium. Att det inte är gjort av ädelmetall passar också in i sammanhanget. Det som på ett avgörande sätt skiljer Linköpingsrelikvariet från relikvarierna i Stockholm är emellertid lockets dekor: *den birgittinska nunnekronan* (fig. 5). Den har märkligt nog inte kommenterats av någon av de tidigare forskarna. Det finns emellertid ingen anledning att tro att man skulle ha prytt biskop Nils Hermanssons huvudrelikvarium med en nunnekrona, trots hans nära förbindelse med heliga Birgitta. Däremot är det synnerligen passande med en birgittinsk nunnekrona som lockdekor på Katarina av Vadstenas huvudrelikvarium, tack vare hennes betydelsefulla roll för klostret och för heliga Birgittas helgonförklaring. Processen för att komma fram till en skrinläggningsfest var lång och man kan föreställa sig att relikvariet skapats i god tid före den stora festen 1489, kanske redan på slutet av 1460-talet då kanonisationsprocessen drog igång, eller på 1470-talet.²⁶

En fråga om återbruk?

En detalj som hör samman med frågan om ursprung och ålder är givetvis skarvorna på asken och locket. Varför och när behövde man skarva dem? Förmodligen var inte kommunikationen så dålig mellan den som gjorde svepasken och de broderande nunnorna, att det skulle kunna uppstå ett dylikt problem vid tillverkningen. En tanke som rimmar med Romdahls och af Ugglas stilistiska resonemang, och som

står i överensstämmelse med dateringen av pergamentslappen, är att föremålet är ännu äldre men att en omarbetning skett efter mitten på 1400-talet, och att pergamentslappen hamnade på sin plats på foten då. Det är känt att man vid skrinläggningsfesten 1489 fräschade upp och återanvände heliga Birgittas röda sammetskrin som varit "ledigt" sedan Birgittas kvarlevor placerats i ett silverskrin 1412. Det är tänkbart att även det rikt dekorerade huvudrelikvariets broderier är ett återbruk av ett betydelsefullt påkostat föremål från en helig mor till en saligförklarad dotter. Det skulle ge en rimlig förklaring till varför man hade anledning att skarva askens broderier och fodra foten med pergamentslappen efter 1466. Dessutom ligger ornamentiken, den stilistiska utformningen och koloriten mer i linje med andra textila föremål från klostrets äldre historia, såsom altarbrunen i Linköping och Herrestad. Det finns även stildrag i det röda relikvskrinet i Vadstena klosterkyrka som harmonierar med Linköpingsrelikvariet.

När klostret stängdes 1595 fanns det som sagt fem relikvarier på fot. Tre av dem reste med det röda skrinet till Polen och kom tillbaka, men frågan är hur Katarinas huvudrelikvarium hamnade i Linköping? Det är ett glapp på nästan hundra år från klosterstängningen till domkyrkoinventariet 1692. Domkyrkans inventarier från 1600-talet ger inga ledtrådar till relikvariet före 1692, enligt Estham. Inte heller klosterkyrkans inventarier ger någon vägledning efter 1595. Under hela klosterperioden fanns det emellertid en nära förbindelse mellan Vad-

stenaklostret och biskopen i Linköping eftersom han var klostrets visitator. Exempel på andra föremål från klostret, som efter stängningen hamnade i kyrkor som hörde till biskopen, är de båda intarsiatäckena från Dalhems kyrka i Småland.²⁷ Därför är det inte särskilt långsökt om Katarinas påkostade, men ur ekonomisk synvinkel mindre värdefulla relikask, togs om hand efter stängningen för att sedan dyka upp i

Linköpingskatedralen. Vem som såg till att den kom till Linköping och när den kom dit, är en ännu obesvarad fråga. Den som vill få en uppfattning av relikaskens fornglans kan numera se en digital 3D-rekonstruktion i Linköpings slotts- och domkyrkomuseum.

Noter

- 1 Silfverstolpe 1895, 153–154.
- 2 Medeltida relikvarier var oftast mer eller mindre av ädelmetaller, samtidigt som de vanligen inte var på fot.
- 3 Några fler broderade relikvarier av denna typ är inte kända från andra samlingar, varken i Sverige eller utomlands.
- 4 Lindblom 1963, 21, 34–36, Lindblom, Collijn & Furst 1918, 17.
- 5 Linköpingsrelikvariet nämns i domkyrkoinventarierna första gången 1692, Nisbeth & Estham 2001, 128.
- 6 Branting & Lindblom 1928, 95.
- 7 Romdahl 1929, 296–300, af Ugglas 1935, 12.
- 8 Nisbeth & Estham 2001, 124–131.
- 9 Nisbeth & Estham 2001, 128.
- 10 En utförlig broderiteknisk beskrivning och analys presenteras av artikelförfattaren och Ingela Wahlberg i *Fornvännen* nr 4, 2018, 184–195.
- 11 Detta lätt ovala format har även de tre nämnda relikvarierna i SHM, alla betecknade som skallrelikvarier i litteraturen. Ett av dem har ursprunglig broderad text som uttryckligen säger att en skulle förvarats däri.
- 12 Det är vanligt att vissa röda textilier bleknar på detta vis efter så lång tid. Det röda brodersilket har däremot haft en hög kvalitet och behållit färgen.
- 13 Altarbrun från Herrestad (SHM 12270:b), relikvarier (SHM 349:1–2), altarbrun (SHM 23022:7), paruror (SHM 23022:8a–d).
- 14 Se hemsida: http://mis.historiska.se/mis/sok/resultat_bild.asp?invnr=3920&typ=fotografi&qtype=bild (läst den 6.2.2019).
- 15 Carl R. af Ugglas var inne på samma linje när det gällde emaljerna på mitra och relikvarium, se Ugglas 1935, 12.
- 16 Stockholm, ATA, Pietaskatalogen nummer 5715/79.
- 17 Nisbeth & Estham 2001, 128. Bild av blecken se Nisbeth & Estham 2001, 129 fig. 74.
- 18 Det var troligen frontala bröstbilder av helgon och himlaväsen, att döma av mitrans bevarade emaljer.
- 19 Se Sandgren 2015.
- 20 Branting & Lindblom 1928, 95.
- 21 Nisbeth & Estham 2001, 128.
- 22 Sandgren & Wahlberg 2018, 184–195.
- 23 Se Estham 1985, 184.
- 24 Fritz & Edling 2004, 47.
- 25 Fritz & Edling 2004, 47.
- 26 Fröjmark 1992, 53ff.
- 27 De båda täckena från Dalhems kyrka (Småland) förtecknas i inventariet 1595. Dalhems kyrka hörde till biskopsbordet. SHM inv.nr 23022: 25, 230022: 26.

Källor & litteratur

Stockholm

ATA, Antikvarisk-topografiska arkivet :

Pietaskatalogen år 1979

Branting, Agnes & Andreas Lindblom. *Medeltida vävnader och broderier i Sverige*, vol. 1. Stockholm 1928.

Estham, Inger. "Medeltida textilier i Skara domkyrka", *Skara I. Före 1700*, 379–385. Skara 1985.

Fritz, Birgitta & Lars Edling (red.). *Den stora kyrkofesten för Sankta Katarina i Vadstena år 1489, Samtida texter med översättning och kommentar*. Stockholm 2004.

Fröjmark, Anders. *Mirakler och helgonkult. Linköpings biskopsdöme under senmedeltiden*. Uppsala 1992.

Lindblom, Andreas. *Birgittas gyllene skrin*. Stockholm 1963.

Lindblom, Andreas & Isak Collijn, Carl M. Fürst (red.). *Birgittautställningen 1918: beskrivande förteckning öfver utställda föremål*. Uppsala 1918.

Nisbeth, Åke & Inger Estham. *Linköpings domkyrka. Inredning och inventarier*. Linköping 2001.

Romdahl, Axel, L. "En observation rörande Kettel Karlssons mitra", *Fornvännen* (1929):296–300.

Sandgren, Eva Lindqvist. "Hearts of Love and Pain", *Words and matter: The Virgin Mary in late medieval and early modern parish life*, red. Virginia Langum & Jonas Carlquist, 50–65. Stockholm 2015.

Sandgren, Eva Lindqvist & Ingela Wahlberg. "Det broderade relikvariet i Linköpings domkyrka", *Fornvännen* nr 4 (2018): 184–195.

Silfverstolpe, Carl R. (utg.). *Vadstena klostets upp- bords- och utgiftsbok 1539–1570*. Stockholm 1895.

af Ugglas, Carl. *Nationalmusei årsbok 1935*. Stockholm 1935.